

SEMMELWEIS IGNÁC.

Írta: *Tauffer Vilmos**

Tisztelt Orvosegyesület!

A hajlék, hol nagy elődünk: Semmelweis 100 éves születési évfordulója alkalmával szellemének ünneplésére egybegyűltünk, a Budapesti Kir. Orvosegyesület. Ez a hely, ahol az üldözött Semmelweis menedéket, megértést, rokonszenvet és elismerést talált, ahol gondolatait kifejtette, ahol szelleme támogatást, buzdítást nyert, ahonnan nagy vitájában az egész világ orvosaihoz szólt. Büszkeséggel és hálával tekintünk fel hazánk nagy fiára; büszkeséggel, mert nemzetére dicsőséget hozott, hálával, mert az emberiség egyik legnagyobb jótéteménye őtöle származik. Hazánk egyik legnagyobb fiát ünnepeljük benne, mert végigtekintve nemzetünk nagyjain és keresve, hogy kinek volt közülük *az egész emberiségre* kiható jelentősége, aligha találunk egyet is, aki övele nagyságban mérkőzhetne, mert Semmelweis felfedezése egy világfordulat jelentőségével bírt, melynek hasonmásával a tudományok történetében csak ritkán találkozunk, mert határtalan az ő felfedezésének hatása térben és időben, áldását ontja az idők végtelenségéig és részese lehet a föld felületének minden asszonya, amikor anyává lesz... E nagy szellem ünneplésére gyűltünk ma össze és nagy megtiszteltetés reám nézve, hogy az igazgató-tanács az én csekélységemet választotta ki a hivatásra, hogy érzelmeinket szavakba öntsem. Őszintén megvallom, hogy a felszólítás megdöbbentett, mert töprengtem magamban és kérdeztem, vajjon tudok-e fölemelkedni oly magasra, hogy Semmelweis szellemének közelébe jussak s ha igen, bírok-e képességgel, szavakba önteni gondolataimat, melyek méltóak legyenek őhöz. S ha hosszabb gondolkodás után mégis vállalkoztam e megtisztelő feladatra, az két okból történt:

1. Azért, mert előttem már oly sokan és oly hivatottak méltóan az ő korszakos felfedezését, annyira kidolgozták e felfedezésnek jelentőségét, hogy azon az én gyarlóságom, ha nem építhet, biztosan nem is ronthat semmit;

2. vállalkoztam azért, mert Semmelweisnek 1865 augusztus 14-én történt halála után pár évig szélcsend következett és amikor új szél kezdte a vitorlákat duzzasztani a gyermekágyi láz kérdésében, már az én élethaj ócskám is az orvosi gondolkodás tengerére indult és az azóta eltelt félszázadban nem kevesebb, mint

* A. Budapesti Kir. Orvosegyesület 1918 október 12-én tartott ülésén mondott emlékbeszéd.

negyven évem át magam is szolgálatában állottam Semmelweis hivatásának és feladatomban volt tanítását a katedráról harmincnégy évem át hirdetni. Egyike vagyok tehát azon keveseknek, akik lépésről-lépésre átéltek Semmelweis tanításának érvényre jutását; abban az orvosi generációban nőttem fel és éltem át elég hosszú orvosi életemet, melynek megadatott látni az orvosi tudományoknak azt a mélyreható átalakulását, amikor az a biológiába becsatolt oknyomozó tudománnyá lett. Egyike vagyok azoknak, akik átéltek Semmelweis tanításának diadalútját és szemtanúja voltam azon hihetetlen fejlődésnek, mely tanításának nyomában járt. Ez mentse merészségemet, hogy a megbízatást vállalni bátorkodtam.

Tisztelt Orvosegyesület!

Semmelweis életírói és tanításának magyarázóit régen megállapították felfedezésének lényegét, fejlődését, kihatását az orvosi gondolkodásra, az aetiologiás bűvárlati irányra és a prophylaetikus orvostanra, úgyhogy mindezen szempontok általános ismert voltuk miatt ma már közhelyeknek tekinthetők és felsorolásuk itt részemről banalitás volna.

A tudományban minden időre tisztázva van Semmelweis tanításának lényege; Herff monumentális könyvében (Winckel: Handbuch der Geburtshülfe, bearbeitet etc. II. kötet, 3. rész. Das Kindbettfieber. Bergmann, Wiesbaden, 1906.) a gyermekágyi láz tanítását Semmelweis definíciójának idézésével vezeti be, mondván:

„Der zersetzte thierisch-organische Stoff, welcher resorbirt das Kindbettfieber hervorruft, wird in der überwiegend grössten Mehrzahl der Fälle den Individuen von aussen beigebracht und das ist die Infektion von aussen, das sind die Fälle, welche die Kindbettfieberépidemien darstellen, das sind die Fälle, welche verhütet werden können. In seltenen Fällen wird der zersetzte thierisch-organische Stoff, welcher resorbirt das Kindbettfieber hervorruft, innerhalb der Grenzen des ergriffenen Organismus erzeugt und das sind die Fälle der Selbstinfektion und diese Fälle können nicht allé verhütet werden.“

„So 1861 Semmelweis!“

„Setzt man statt „thierisch-organischen Stoff“ Spaltpilze mit den nöthigen Folgerungen, so trifft die Erklärung des Begriffes „Kindbettfieber“, wie sie der grosse Wohlthäter der Frauenwelt gégeben hat, auch heute noch das Wesentliche und kann durch eine bessere nicht ersetzt werden.“ Így Herff!

A felfedezés prioritását Holms-szal szemben és Semmelweis magyar voltát Hueppe¹ meg Schürer von Waldheimmal szemben² Győry Tibor t. kartársunk³ győzelemmel vívta meg a világirodalomban, úgyhogy Semmelweis felfedezésének eredetisége és nemzetünk nagy érdeke, hogy ő a miénk volt, a tudományos világ színe előtt Győry Tibor érdeméből minden időre megállapítottnak tekinthető.

Semmelweis személyiségének méltatása érdekében, röviden bár, érintenem kell a talaját, melyből szellemi egyénisége fejlőd-

¹ F. Hueppe: Ignaz Semmelweis. Festrede. Hirschwald, Berlin, 1894.

² Schürer von Waldheim: Ignaz Ph. Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Hartleben, Wien, 1905.

³ Győry Tibor: Semmelweis. Orvosi Hetilap, 1905, 33. szám és Berliner klin. Wochenschrift 1905, 33. sz.

dött. Első ifjúságának idejéből egy olyan tényezőt sem ismerünk, mely irányt adott volna bűvár talentumának s csak medikus korban jutott azon szerencsés helyzetbe, hogy a környezet hatással volt reá.

Más volt akkor a fiatal emberek helyzete, mint most; a mai korban a fiatal tehetség lelkes gondolkozású környezetben a kísérletezés metodikájával már korán megismerkedhetik; megfigyelőképességre nevelve, kiváló tanítók nyomdokában haladva a siker és az elismerés kilátásával aránylag könnyen találja meg az utat, mely a magas célok felé vezet, Semmelweis, szellemi fejlődésének idejében, egy kis polgári család körében, a kenyérkereső feladatokra való nevelés kicsinyességei közepette, vezetés és példa nélkül, pusztán belső ösztöne által vezetettve teszi meg azt a hatalmas lépést, mely őt a kedélyes ifjúsági életből a küzdelmes viaskodáshoz vezette: *az Igazságért!*

Mint eredeti módon gondolkozó fiatal embernek nagy szerencséje volt, hogy a kor áramlata nem ragadta magával; a XIX. század első felében látjuk őt a tudományok terére lépni, amikor a hamis természetfilozófia — a tudomány egyik legsajátosabb eltévelyedése — mljnt ellenállhatatlannak látszó áramlat oly , sok tehetséget ragadott magával és taszított le a helyes irányról. Jó sorsa őt ettől megkímélte; abban az időben kezdette tudományos pályafutását, amikor a bécsi iskolában a fiatal tudósoknak az a nagytehetségű csoportja találkozott össze, akiknek révén Bécs világraszóló jelentőségét elnyerte: Kokitansky, Skoda, Oppolzer, Brücke, Hebra és Arit azok a csillagok a tudomány egén, akiknek fénykörébe az egész művelt világ orvosai sereglettek, kik egyéniségük és bűvárlati módszerükkel lelkesíteni és buzdítani oly nagy mértékben tudtak. Ilyen szellemi környezet baráti melegében élt Semmelweis nagy felfedezésének idejében, itt talált támaszt küzdelmeinek első szakaszában (Schürer von Waldheim id. hely 39. és 220.) és azon ritka szerencsések egyike volt, kiknek a sors már fiatalon egy nagy felfedezést juttatott osztályrészüln, oly nagyot, hogy az az emberiség részére döntő jelentőségű volt, mely saját életboldogságát feldúlta ugyan, de a tudományok Olympusán számára örökös helyet biztosított.

Semmelweis felfedezésének keletkezése és tanítása annyira összeolvadt egyéniségével és sorsával, hogy azt különválasztani nem lehet. Egyénisége, jelleme, vérmérséklete és sorsa határozta meg a formát és módot, amelyen eljár; eljárásának módja, külső formája pedig döntő jelentőségű volt egyéni sorsára.

Átrepülve gondolatban Semmelweis tragikus életsorsán és megszívlevle kikristályosodott tanítását, azon időponon állok meg, amikor: Semmelweis meghalt!

A tragédia befejeződött, a függöny legördült; földi maradványait 1865 augusztus 16-án elföldelték Bécsben a smelci temetőben.

Eltűnt ő a világ színpadáról és vele együtt mindaz, ami egyéniségében gyarló volt. Megszűntek a személyes ellentétek, amelyek elismertetésében akadályok voltak; a gyűlölködésnek vége lett és már-már várható lett volna, hogy tanítása érvényre jusson.

Sajnos, az elégtétel ideje még nem érkezett meg; az emberiség még nem léphetett a nagy felfedezés osztatlan birtokába, a gyermekágyasok hekatombáinak még mindig nem lehetett vége.

Előterbe tódul tehát a kérdés, hogy mi gátolta még mindig az oly egyszerű igazság érvényesülését.

Hegar, Semmelweis mártíriumát tanulmányozva, így kiált fel: „Spielten die Zeitverhältnisse, insbesondere der gleichzeitige Stand der Wissenschaft, die Richtung und; der Gang der Forschung die Hauptrolle, lag der ausschlaggebende Moment in der Persönlichkeit der Beteiligten, oder tragen die Zeit- und Berufsgeossen den Hauptantheil?“ (Ignatz Philipp Semmelweis, sein Leben und seine Lehre. Mohr, Freiburg, 1882.) Töprengésében a megváltó felelettel jó részben Hegar is adós maradt

Nagy idő választ el Semmelweis korától; a külső felek mind elköltöztenek, az időtooha benőtte az érdes szögleteket, a szenvedély elült. A gazdag irodalom, mely a gyermekágyi láz tanának kapcsán annak idején kifejlődött, élénken visszatükrözi, hogy a nagy küzdelemben az emberi szellem magas röpte mellett az alacsonyan járó gondolkozás hol áskálódott a nagy felfedező tekintélye ellen, a sértett hiúság miként utasította vissza a másik szellem; szülöttjét és a tekintélyimádás hogyan hódolt be a nap vasalapos hőseinek. Elmélyedve az irodalomban, megértjük azt a mély elkeseredést, mely Semmelweist élete utolsó idejében eltöltötte és< oly elementáris módon nyilatkozik meg irataiban; mindezt megértjük, ha elgondoljuk, hogy ő minden emberi hiúságtól mentem, nem, is a félreértett zseni sértődöttségével és nem egy kedvenc teória érvényesüléséért, hanem száz és ezer anya életéért küzdött, azon sziklaszilárd meggyőződésből, hogy mindezeknek csak azért kell meghalniok, mert ellenfelei tanítását meg nem szívlelik, hogy tanítását lekicsinyelik, agyonhallgatják, elferdítik és sokan olyan hamislelkűek, hogy tanítását tényleg elfogadják, nagy eredménnyel alkalmazzák, de forrását agyonhallgatják, letagadják, a hatás lényegét elmagyarázzák, csak azért, hogy kedvessé vált hipotézisüket (a gyermekágyi láznak miazmás természetét, atmoszférás, tellurikus lényegét) védelmezzék.

Mindez igaz, de ha igazságosak akarunk lenni, úgy keresnünk kell azt is, hogy mennyiben volt az ellenállásnak oka a körülményeknek összességében, mennyi a tudomány és a bűvárlat irányában, mert kétségtelen, hogy az ellenállás legnagyobb része mégis nem a személyes üldözésben, hanem jórészben az előbbieken keresendő, mert Semmelweis nemcsak a szülészet akkori képviselőinek tekintélyeivel, hanem azon közfelfogással is ellentétbe helyezkedett, mely a tudományos gondolkozást uralta; ennek az orvosi gondolkozásnak nagymestere és megteremtője pedig nem kisebb, mint Virchow, maga a nagy Virchow volt.

Tudjuk, hogy az emberiség szerencsétlenségére Virchow szenvedélyes ellenzője volt Semmelweis tanításának és hogy ezáltal ő maga két évtizedre vetette vissza a szülő-anyák megváltásának érvényesülését.

Ez a szomorú tény sokakat gondolkodóba ejtett és érdekes problémát állított mindazok elé, akik Semmelweis tanának fejlődési történetével foglalkoztak anélkül, hogy csak egynek is sikerült volna áttekinthető módon megoldani a rejtélyt, — mindaddig, míg korán elhalt barátom és nagyrabecsült tanártársam: Pertik Ottó, ki Virchow akkori gondolkozásába bámulatos módon tudott elmélyedni, gyönyörű tanulmányában meg nem fejtette a rejtélyt.

Waldeyer Vilmos ötven éves orvos-jubileuma alkalmával történt, hogy egykori segédje és utóbb barátja: Pertik, „Orvostudományi irányok“ cím alatt 1911-ben tanulmányt bocsátott közre, melyet a Közkórházi Orvostársulat tizenhatodik évforduló ülésén is ismertetett. Az orvosi tudományok fejlődésének történetét az utolsó ötven évben klasszikus módon írta meg ő e dolgozatában. Egy másik megnyilatkozása Pertiknek: „In memoriam Semmelweis“, serleg-beszéd alakjában látott napvilágot, melyet a budapesti Orvosi Kaszinó“ Semmelweis-estélyén 1911 január 24-én mondott el; vagy jobban mondva, itt rejtette el szép fejtegetését a tudományos világ előtt. A mély tudás, az óriási latkor, a világos megértés oly felséges módon nyilatkozik Pertik ez utóbbi dolgozatában is, hogy vétek volna, ha végleg elrejtve maradna a tudományos világ előtt; és magam jobb megoldást nem találhatok, mint ha Virchow hibás állásfoglalásának magyarázására Pertik nyomain haladva, igyekszem a rejtély magyarázatát adni.

„Nem megfoghatatlan-e majdnem — mondja Pertik —, hogy Semmelweis eseményszerű bécsi orvosegyleti előadásának (1850 május 15) meggyőző számadatai, egyszerűen világos okfejtés és érvelése az egy Chiari kivételével teljesen hatástalan maradt oly férfiakra, aminők az edinburgi Simpson, Tilanus (Amsterdam), Kiwisch (Würzburg 1850), Hamernjik (Prága 1850), Martin, Stolz, Litzmann és Franciaországnak szülész-orákuluma: Dubois.

És epochalis könyve is, melyről a későbbi időben Aug. Hirsch, Schauta, Pestalozza és mások elragadtatással nyilatkoztak, egyetlen egy szülést sem térített meg, de ellenkezésre igenis talált Zipfel, Hecker, Breisky és persze Scanzoni személyében.

Mit jelentsen mindez? Ezek a férfiak, Scanzonit kivéve, személyes motívumokkal nem vádolhatók és bizonyára nem tartoznak a pórias szkepszis táborába, amely önmagáért úzi rendszeresen a kételkedést. De képviselőiül tekinthetők-e ama harcias szkepticizmusnak, mely a kételkedést tudományos metódussá teszi és mindig több világosságot követel¹?

Fájdalom: nem! ők Semmelweis fölfedezésével szemben úgy viselkedtek, mint az emberek többsége minden fölfedezésnél. Gondolkodásuk, logikai beállításuk megszokott módjától, a beléjük nevelt öröklött tanoktól nem bírtak emancipálódni. Nem bírtak azzal a szellemi szabadsággal, mely *asz*, újat nyugodtan meghallgatja, fontolóra veszi, a tapasztalás ellenőrző kritikájának veti alá, azaz a szabad kutatás álláspontjára helyezkedik.

Ám volt-e a szabad kutatásnak nagyobb apostola, mint R. Virchow? Mégis, fájdalommal látjuk őt Semmelweis ellenzőinek vezérkarában. Három ízben, egyszer szenvedelmes kirohanás alakjában is nyilatkozott ellene.

Hogyan fejtsük meg e rejtélyt? kérdezi Pertik, és a feleletet a következőkben adja:

Az anatómiai uralom, melynek talaján nagyrészt még ma is állunk, megdöntötte a két évezredes szimptomás orvostant. Az életjelenségekben mutatkozó eltérések okát a szervek szerkezetének megváltozásában találta. Anatómiai kóregységeket teremtett. A klinikai kórképeknek bonctani alapot adott.

Virchow felfogásában a bonctani gondolat cellulárisá finomult és az egyes betegségeket, kóregységeket histológiailag töre-

kedett elhatárolni. Az orvosok bonctanilag, részben cellulárisan gondolkoztak.

De a bonctani álláspont két nagy hibában leledzett. A lokalizáció tana munkafelosztáshoz és vele az orvosi gondolkodás feldarabolásához, az orvostudományi egység szétmállásához vezetett: a sebláz, a pyaemia, a septichsemia felől Billroth, Otto Weber, Roser, Virchow egymást nem bírták megérteni.

Az anatómiai éra másik nagy hibáját az oktani kutatás elhanyagolása, képezi. Pedig a bonctani elváltozás végre is csak okozat és a gondolkodás legmagasabb normája a kauzalitás. A contagiumok és miazmák a bonctani éra alatt nevükkel titokzatos voltukat is ezért tartották meg és ezen meddőségen a celluláris felfogás sem változtatott. Ez az oka annak, hogy a prophylaxisra és a higiéniére nem volt termékenyítő hatással és a therápia terén nihilizmusra vezetett.

Midőn Pasteur 1857-ben az erjedést kezdte tanulmányozni, senki és bizonyára ő maga sem sejtette, hogy az orvosi gondolkodás teljes átalakulásának rakja le alapjait. Tíz évi munkával 1867-ig megalapította az erjedések vitalisztikus új tanát; kimondta, hogy nincsen erjedés mikroorganizmusok nélkül s minden egyes erjedést ezeknek egy-egy meghatározott faja idéz elő.

Az új tan, melyet bakteriológia név alatt szokás összefoglalni, a tudomány történetében szinte páratlanul álló rohamos fejlődésnek indult; köszöni ezt annak, hogy ott, ahol a francia iskola megakadt, segítségére jött Koch Róbert az izolálás egyszerű és biztos módszereivel és így vált az egymást kiegészítő e két diszparát zseni együttműködése a tudománynak nagy áldásává.

Az orvostan belépett a mostani kóroktani, aetiológiai szakaszába, mely a baktériumot túlbecsülő, rövid tartamú ontológiai ingadozása után csakhamar a biológia oly magasságaiba emelkedett, hogy a fertőző betegségek okát ugyan továbbra is a baktériumban, hanem lényegét a szervezet reakciójában ismerte fel.

A baktérium a külső ok, mely csak megfelelő feltételek (diszpozíció) mellett létesíti a betegséget, mint a szervek és szövetek különböző reakcióját.

Az anatómiai alapon szétforgácsolódo orvostan az oktani gondolkodás révén az egységesség oly fokára jutott, mint eddig még soha. Az anatómiai therapiás nihilizmust az új megismeréseken alapuló preventív és specifikus curatív therápia váltotta fel új szemhatárral, mert a bakteriológia a specificitás eszméjét tudományosan megalapozta a gyógytan terén napjaink specifikus sero-therapiájában, sőt Ehrlich specifikus chemotherapiájában, a salvarsanban csúcsosodott ki.

Íme a friss élettől lüktető kép: az aetiológia mai időszaka! Semmelweis tételei ismereteseek: „A gyermekági láz a pyaemia egyik alakja; azt minden esetben bomlott szerves anyag felszívódása okozza, mely rendesen kívülről vitetik be. Így keletkeznek a helybeli járványok; azokat nem atmoszférás befolyás, nem miazmák, hanem az emberek közvetítik s ezért elháríthatok. Semmelweis mindjárt az autoinfekció felismerésének magasságáig emelkedett azon ritkább eseteket illetőleg, mikor magában a szervezetben képződik a bomló anyag. A fertőzés forrásaként a hullát, magát a szervezetet vagy rothadó szerves terményeket, például vért stb.

jelölte meg. Hozzáfűzte prophylaktikus szabályát és ennek értéke felől teljesen tisztában volt, tanításának főérdemét abban látva, hogy az a baj elhárítására is utat mutat.“

„És mindezt, Uraim, ő 1847-ben mondta ki! A makroszkopikus anatómia teljes uralmának idejében. A celluláris pathológia éppen akkor volt kijegecedőben. Annak első kiadása. Semmelweis fölfedezése után tizenegy évvel, 1858-ban jelent meg. És Semmelweis minden egyes tétele az anatómiai álláspontnak éppen legsérülékenyebb gyöngé oldalát, az oktani kutatást és a prophylaxist illette.

Csoda-e, mondja Pertik, hogy Virchow, *aki a sejteket tette meg a betegségek székhelyévé, a végletekig védelmezte sejtjeinek anatómiáját és ezek funkcionális, nutrikus és formatív ingereiről szóló tanát, mely ingerekben a betegségek okát is kereste.* Nem válik-e érthetővé, hogy éppen 1858-ban, a celluláris pathológiája első megjelenésének évében intézte első támadását Semmelweis tana ellen, amely merényletnek látszott aa ő sejtautonómiája ellen.

S mert Virchow a bakteriológia későbbi fejlődésében a szerkezeti sejtektől idegen, betolakodó parazita-sejtek kórnemző szerepében a sejt-kórtantól távolodást látott: éppen úgy küzdött az új irány, mint eleinte Semmelweis ellen. Még 1864-ben az anthrax autochton keletkezését vallotta és 1874-ben is csak igen föltételelesen nyilatkozott az élő vírusok jelentőségéről. A miazmák álláspontján maradt és Semmelweist illetőleg különösen a kórházi miazmákat hangsúlyozta, de a tejelválasztásnak és idegrendszernek is jelentőséget tulajdonított; sőt nem átalotta Semmelweist egyenesen spekulatív iránnyal vádolni.“ És ezt Pertik a klinikai érvektől távol álló anatómus részéről érthetőnek találja. Mi azonban csodálkozással látjuk, hogy Virchow, a külső, sejtől idegen tényező: a *miazmát'* elfogadja, de már azt a kis lépést, mely a miazma helyett mint kórnemzőt az *állati bomlásban levő anyagot* állítja be — megtenni nem tudta.

„Virchownek akkor egyetemesen elismert vezéri tekintélye a klinikusokat mind magával ragadta, mert azok kivétel nélkül a bonctani állásponton voltak. Egy részüknek ellenkezése így válik részben menthetővé, hogy Semmelweist nem érthették meg. Csak jusson eszünkbe, hogy Ő korának színvonaláról a kórtani megismerés oly magasságába emelkedett, hogy *kór-ok megállapítására épített prophylaktikus szabályaival az aetiológiai kutatás legkésőbbben érlelődött gyümölcseit anticipálta.*“

„Közben a Semmelweis halálát megelőző 1864-i év nagy eseményt hozott: Lemaire munkáját, mellyel chemiai úton bizonyította be Pasteur vitalisztikus erjedési elméletét és a miazmákra is új fényt derített. A karbolsavat tette beható tanulmány tárgyává. Azt találta, hogy a karbolsav 1. minden szerves életet a legrövidebb idő alatt megsemmisít, például a csírázó bab stb. fejlődését megakasztja, 2. hogy kevés karbolsavval minden erjedést majdnem rögtönösen meg lehet állítani, el lehet fojtani, 3. hogy a karbolsav a miazmákat is elöli; ha például a vaccinaoltás helyét karbolsavval lemosta, a pustulaképződés elmaradt; épp így a genyedést is megszünteti.

A legnagyobb rigorozitással vonhatta le Lemaire ezen chemiai érvekből azt a korszakos következtetést, hogy élőlények okozzák az erjedést és élőlény a miazma is.

Semmelweis és Lemaire tételeinek összehasonlításából, egyszerű logikai konklúzió útján, az antiszepszis gyakorlati alkalmazhatósága biztonsággal volt levezethető.

Lister a Lemaire közlését követő évben, 1865-beni kezdette meg a karbolsavval a maga antiszeptikus kísérleteit és tudományos felfogása akkoriban az volt, hogy a baktériumok a gombák conidiumaiból származnak, alakjukat és erjesztő tevékenységüket pedig a közeg összetétele szerint változtatják.“

Ismeretes Listernek Pasteurhoz 1874 februárban írott levele, melyben háláját tolmácsolja Pasteur erjedési tanulmányaiért, melyek neki az antiszepszis kiépítésére biztos alapot szolgáltatottak.“

Hegar úgy vélekedett, hogy „Lister ist viel weniger originál, als Semmelweis, welcher alles aus sich geschöpft hat“. Kussmaul pedig azt írta, hogy „Sein Scharfsinn verdient kein geringeres Lob, als der des englischen Chirurgen. Dieser konnte sich auf Pasteur's epochemachende Untersuchungen stützen. Semmelweis schöpfte einzig und alléin aus der klinischen Beobachtung und dem anatomischen Beund.“

„Hogy Semmelweis tételei mily gyökeresen nyúlnak bele a mai orvos gondolkodásába és cselekvésébe, arra elég prophylacticus szabályait idézni:

I. tétele, hogy a szervezetbe ne vigyünk be bomlott anyagokat, mai nyelvre fordítva az aszepszist jelenti;

II. tétele, hogy a szervezetben képződött bomlott anyagot el kell távolítani vagy ártalmatlanná tenni, mai szólam szerint: az antiszepszis.“

Hogy Semmelweis az aszepszises sebkezelésnek korát megelőző első megalapítója, azt az akkori prágai hygiénikus Hueppe proklamálta először. „Die Feststellung der Aetiologie und Verhütung des Kindbettfiebers steilen — úgymond — auch eine hygienische Grossthat dar. Jede einzelne seiner Leistungen in Ursachenforschung und Seuchenbekämpfung müsste genügen, Semmelweis dauernd eine hervorragende Stelle in der Geschichte der Medizin zu sichern; zusammen stellen sie eine^ einzige Leistung dar, wie sie wohl nur selten einem der unserigen beschieden sein dürfte.“

A tényeknek ilyen megállapítása után engedjék meg Uraim, hogy Semmelweis küzdelmeinek idejéből arra az érdekes részletre tereljem figyelmüket, amikor látszólag legalaposabb támadója: Breisky intézte filippikáját Semmelweis éppen megjelent klasszikus könyve ellen. Ebben a küzdelmet az ellenféllel Markusovszky vette fel: az a Markusovszky, aki Semmelweishoz a legközelebb állott és akinek a legnagyobb hatása volt hazánk nagy fiára. Bécsben mint lakótársa és elválhatatlan barátja, megszületni és fejlődni látta a nagy gondolatot és szakadatlan láncolatban együtt élte át minden örömét és bánatát. Látta felröppenni a Meteort, amikor nem kisebb, mint Hebra és Rokitansky az orvosegyesületben, Skoda pedig az akadémiában lelkes szavakban hirdette az akkor még szerény fiatal orvos felfedezését, mely hivatva van az emberiség egy nagy csapását elhárítani és a tudományos gondolkozásnak új utakat nyitni. A bécsi orvosegyesület három ülésben foglalkozott a kérdéssel, amiről az egyesület 1849 február 23-i ülésének jegyzőkönyveiből a következőket olvashatjuk (Zeitschrift

der Gesell. d. Aerzte in Wien, 1849): „Die Versammlung beschloss, Herrn Semmelweis zu ersuchen, seine Erfahrungen über diesen Gegenstand in einem Vortrage mittheilen zu wollen.“

Még- mielőtt Semmelweis e megtisztelő felszólításnak eleget tett volna, hangzott el Skodának nagy előadása az akadémiában 1849 októberben és Scanzoninak hatalmas polémiája most már nemcsak Semmelweis, hanem Skoda ellen is (Prager Vierteljahrschrift, 1850 március). Ilyen előzmények után következett Semmelweis előadása a Gesellschaft der Aerzte ülésén 1850 május 15-én.

Az ülés lefolyásának hiteles leírásából tudjuk (Schürer von Waldheim id. h. 77. oldal): „Präses Professor Rokitsansky fasst nun die Hauptmomente der Discussion zusammen und weist auf den *unbestreitbaren Nutzen der Chlorwaschungen hin*, der selbst von Gegnern der Dr. Semmelweis'schen Ansicht zugegeben wird.“ Schürer von Waldheim pedig a következőkben referál ez ülésről: „Und dann erhoben sich der Reihe nach Chiari, Helmi, v. Arneth und Rokitsansky um Semmelweis unbestreitbaren Verdiensten ihre Anerkennung auszusprechen. Es war eine grosse feierliche Huldigung! Die Hauptförderer des Gefeierten, Skoda, Hebra, Haller sahen schweigend zu. Vielleicht hatten sie selbst im Stillen die Huldigung vorbereitet, um der so segensreichen Entdeckung zum Durchbruch zu verhelfen.“

Ezeknek a fejleményeknek volt részese Markusovszky barátjának oldalán és az ifjú lelkesedés ez idejének felemelő örömei után a megaláztatás és üldöztetés idejében is ő volt az, ki a felfedezés igazában sohasem kételkedve, barátjának nemcsak támasza, hanem küzdőtársa is volt és az egyetlen, aki utóbb is mindig felvette mellette a harcot. Markusovszkynak részét a Semmelweis küzdelmeiben legjobban az a polémia jellemzi, melyet ő Breiskyval szemben vívott meg.

„A gyermekági láz kóroktanának bűvárlata — mondja Markusovszky, miután Breisky kifogásait nem annyira megcáfolni, mint valódi értékükre redukálni iparkodott — nincs befejezve, az bizonyos, még akkor sem, ha a rothadt szerves anyaggali fertőzés mindenki által annak forrásául elismertetnék; sőt a Semmelweis tanár adta definíció is csak előlegesnek tekinthető, miután az elemek, melyekből az alakul, még vizsgálat alatt vannak, úgy a pyaemia, mint a felszívódás és a láz fogalma. A szabatos fürkészetnek, azt hisszük, ki kellend még mutatni szövet- és vegytanilag, hogy milyen az a szerves anyag, mely a fertőzést okozza: mi úton és módon jut az a szervezet belsejébe, mint működik ott vegyileg, élettanilag, melyek felszívása és működésének feltételei, miután, úgy látszik, nem mindenkor hat; mifélek azon élettani folyamatok, melyeknek egymásba fűződése által hol gyermekági láz minden termény nélkül, hol pedig bő és terjedelmes izzadmányok és áttételek történnek stb.“ „Ezek eszményi kívánalmak ugyan, de még sem tartoznak egészen azon Hippokrates-féle misztériumok közé. Ezen kérdések még mind felderítendőek, de vájjon a szülés által-e? S vájjon onnan, hogy a. tan minden részletei nincsenek felderítve, azt következtethetjük-e, hogy ez nem áll s hogy jobb a régi exakt és epidemikus sötétség?“

„Ha mindezt meggondoljuk — mondja Markusovszky —, úgy bizonyos nem fogjuk az aránylag új tantól s egyes embertől köve-

telni, hogy ez kivételképen mindazon kérdésekre feleljen, melyeknek megoldása csak az összes természettudományok közreműködésének sikerülhet. Azt igenis fogjuk kívánhatni, hogy úgy a szerző, mint ellenei a fontos tárgy felderítése körül erélyesen és őszintén közreműködjenek s a tapasztalatokat higgadtan és elfogulatlanul bírálják.“

Markusovszky e messze kitekintő előrelátása mutatja és az épp adott idézet is tanúságot tesz látóköréről, amellyel a tudományos bűvárlatnak évtizedekre programot adott, világosan látva maga előtt az utakat és módokat, melyeken nyomról-nyomra haladva érték el az utódok a nagy eredményeket, melyek ma már mint kristályok, tisztán és világosan állanak előttünk. Semmelweis legalaposabb életírója (Schürer von Waldheim, id. hely 184. oldal) Markusovszky e dolgozatáról így szólt: „Allé Achtung vor diesem weitblickenden Gelehrten, der die Grenzen der Semmelweis'schen Entdeckung mit solcher Klarheit schaute und mit solcher Schärfe auf jenen Punkt wies, wo weitergeforscht werden muss. Schade, dass Markusovszky seine Gedamken nur in ungarischer Sprache veröffentlichte! Sie verdienten in allén Kulturspraehen der Erde verkündet zu werden und hätten zweifellos da und dort befruchtend gewirkt.“

Semmelweis életírói közül még Hueppe (i. h. 19. oldal) és Bruek (i. h. 80. oldal) is azon véleményen vannak, hogy Semmelweis aszepszisének empiriás érvényesülése a gynaekológiában és sebészetben egyelőre nem volt lényeges és hogy az csak a Lister-féle eljárás meghonosodása után következett be. Ennek élénken ellent szól az, amit a hetvenes években külföldön utazva a megfigyelő tapasztalhatott.

Amikor e térre vezetem t. hallgatóim figyelmét, arról szándékozom szólni, hogy milyen volt a helyzet, kivált Németországban, a Semmelweis halálát követő tizenöt év alatt, a Lister korát megelőző időben, tehát a Semmelweis-féle aszepszis, azaz a klórmészszel való dezinficiálás és a Lister-féle antiszepszis érvényesülése között időben.

A sors kedvezése folytán abban az időben Freiburgban éltem, hol Hegar és Kaltenbach közt az irodalom termékeinek élénk megbeszélése és megvitatása volt napirenden, tehát mély betekintést nyertem az idő egyik legnagyobb nőorvosának gondolkozásába. Ily alapon mondhatom, hogy Hegar a Lister eljárásában Semmelweis tanának kiépítését látta s ha kifejezést keresnék akkori benyomásaim megfogalmazására, úgy a két tant egymás mellett úgy jellemezném, hogy nagyszerű reneszánsz-épület volt keletkezőben, melynek falait Semmelweis felépítette, tető alá is juttatta; az épület már szűkös oltalmat is nyújtott az idő durva viszontagságai ellen, de távol volt még attól, hogy kényelmes hajlékul szolgáljon a benne menedéket keresőknek; hiányoztak az ajtók, az ablakok és az idő vihara még minden oldalon. betört. Lister e nyílásokat és réseket zárta el, biztossá és kényelmessé téve ezáltal a házat, amelyben a beteg bizvást nézhetett gyógyulása elé, más szóval: Semmelweis felfedezte, Lister pedig használhatóvá tette és általánosította az újkori sebkezelést. Közismert dolog, hogy Lister újítása az orvosi világ különböző területein rendkívül különböző fogadtatásra talált. Legelőször Németországban vert gyökeret, de

nem véletlenül ám, hanem azért, mert egy évtizeddel előbb itt zajlott le Semmelweis tanának vitája és vihara, ahol empiriás alapokon máris aszeptice dolgoztak, ahol a közfelfogás a megértéshez elő volt készítve és ezért találhatott termékeny talajra Lister gondolata. Olshausen, Hegar, Volkmann és Nussbaum voltak azok a vezető egyéniségek, kik az új módszert érvényre juttatni igyekeztek. Tudjuk, hogy ezzel ellentétben Listernek saját hazájában leghevesebb ellenzéssel kellett küzdeni, de nem volt más sorsa Franciaországban sem, ahol a Semmelweis tana által keltett heves vita a francia akadémiában még élénken élt az emberek emlékezetében és a közfelfogás, a sebfertőzés lényegét illetőleg, a közelmúlt nagy vitái által újabban csak még nagyobb megerősítést nyert.

Ily körülmények között különösen érdekes és tanulságos volt a hetvenes években nemcsak Németországban, hanem; Angol- és Franciaországban is a helyszínén látni a forrongó tannak hatását, ami énnekem osztályrészüln jutott. A szellemi küzdelemnek márkáns megtestesítői: Köberle Strassburgban, Spencer Wells Londonban, Pean pedig Parisban voltak. Köberle és Spencer Wells az abszolút tisztaságban, Lister a karbolban vélte találni a panaceát, Pean pedig csakis operatív technikai művészetében kereste sikerének magyarázatát.

Spencer Wells Lister metódusát negligáló álláspontját 1878-ban (Hunter-előadás a Royal College of Surgeonban) azzal magyarázza (Volkmainn's Sammlung klin. Vorträge, 146. sz., 1194. oldal), hogy ő már 1864-ben rámutatott arra, 1. hogy a levegőből ártalmas csirák jutnak a sebbe; 2. hogy Pasteur szerint mindenütt kórmező csirák tartózkodnak a levegőben; 3. hogy Maivet szerint a túltömött helyiségekben, a kórházak bútortárgyaiban, szöveteiben és a fehérművekben rothadási csirák bőségesen rejtőznek; 4. hogy Polli a kéndioxyd csiraölő hatását kétségtelenül bebizonyította és tanította, hogy pysemiások genyje, septicaemiások izzadmánya beoltva ártalmatlan a kísérleti állatra nézve, ha ez anyagokat kéndioxyddal előbb hatástalanná tesszük és végül 5. hogy szerves anyagokban minden erjedés és putrid elváltozás megakadályozható a kéndioxyd előzetes alkalmazása által. Spencer Wells tehát már Lister előtt felállította a csirák ellen való küzdelemnek lényegét és jog-gal mondja, hogy Lister kísérleteit Glasgowban az ő előadása után két évvel kezdette a karbolsavval és arra hivatkozik, hogy Lister csak 1869-ben Leedsben jelentette be először kísérleteit és még akkor is azt kellé megélnie, hogy az ünnepi szónok, mkit a közfelfogás kifejezője, oly kicsinyre becsülte, hogy azt egyszerűen tudományos tévedésnek jelentette ki és elméskedve még nevetségessé is tette (id. hely 1195. oldal). Spencer Wellsnek tehát elegendő oka volt saját eljárási módjánál megmaradni, melyet eddig soha nem tapasztalt eredmények is igazoltak.

A fordulópont Lister tanának sorsában csak két év múlva, 1871-ben Plymouthban tartott előadása kapcsán állott be és csak ez a dátum az, melytől fogva a Lister-féle sebkezelés az irodalomban méltánylásra talált.

Megállapítható tehát, hogy az aszeptikus sebkezelésnek úttörője Angliában tulajdonképpen Spencer Wells volt, de épp úgy, mint Semmelweis a maga idejében, ő is empiriás alapokon dolgozott; tehát ugyanazt tette, mit Semmelweis, azaz, aszeptice igye-

kezett eljárni. Lister ellenzői hazájában, Spencer Wells nagy eredményeire támaszkodva, mondhatták, hogy a Lister által inaugurált operálási és szövevényes sebkezelési mód tisztára hókusz-pókusz és fölösleges, mert íme Spencer Wells mindezek nélkül pusztán a penibilis tisztaság útján ugyanolyan eredményeket ér el és pedig a legnehezebb téren, t. i. a betg hasüregében. Spencer Wells maga mondja idézett dolgozatában (1196. oldal), hogy ez és hasonló nyilatkozatok reá is hatással voltak és soká visszatartották metódusainak megváltoztatásától és csak amikor egy csoport szerencsétlen eset behatása alatt állott, különösen Kocher, Köberle és Olshausen sürgetésére, kik Hegar és Nussbaum sikereire is hivatkozva hatottak reá és végül Listernek Londonba való átköltözése után, amikor annak eljárásait és sikereit közvetlenül szemlélhette, 1878-ban határozta el magát az e módon való kísérletezésre, azzal az indokolással, hogy csak a tapasztalás döntheti el, vajjon Lister sebkezelésének részleteiből melyek a lényegesek és melyek lesznek a mellőzhetőek.

Németországban akkoriban két tábor küzdött egymással a szülészet és operatív nőgyógyászati sebkezelést illetőleg. Az egyikben azok állottak, akik fenntartás nélkül behódoltak Semmelweis tanításának, a másokban azok, kik lelkesedés nélkül, kénytelen-kelletlen, ímmel-ámmal, ellenőrzés nélkül, tehát tessék-lássék módján végezték pusztán a kezek dezinfekcióját, mint például Bécsben Braun Károly, Prágában Breisky és sokan mások. Ez utóbbiakkal fölösleges volna foglalkozni, hisz eljárásukban hiányzott az őszinteség; az előbbieket között Hegar járt elől, kinek klinikája és működése paradigmaként szolgálhat annak az időnek megismerésében.

Hegar mélyen át volt hatva Semmelweis tanításának igazsága által és sorsa tragédiáját érző lélekkel tárgyalta hallgatói előtt már akkor, amikor Semmelweis neve még alig volt hangzatos a klinikai termekben. A sikernek kulcsa, amely Hegar működését jellemezte, e tanítás megszívlelése volt, és' egéfez gondolkozása a Semmelweis szellemében mélyedt el. Szerencse, hogy az operatív gynsekologia kezdete egybeesik Semmelweis aszepszisének megszületésével, melyhez a körbonctannak és a pathológia-histológiánafé ugyanabban az időben való nagy fellendülése járult s ha hozzávesszük Pasteur és Koch nyomán az újkori setiológiás orvosi tudomány megszületését és a Lister által inaugurált sebkezelést, úgy együtt van az alapja annak a mesés gyors kifejlődésnek, mely alig három évtized alatt egy egész új tanszagnak, a nőgyógyászainak felépülését tette lehetővé és a szülészetnek alapjában való átalakulását eredményezte. Sőt tovább mehetünk és merem állítani, hogy a gynsekologia nagy haladása révén tulajdonképen a hasür- és medence-sebészetnek megteremtője lett és a sikerek nyomán a sebészetnek egész jövő perspektívája nyílt meg, úgyhogy szinte mondhatnánk, hogy a lány-tudomány, tudniillik a nőgyógyászat, termékenyítette meg az anya-tudományt, tudniillik a sebészetet, amely a gynsekologusok nagy sikerein épülve, indult meg bámulatos átalakulásának útján.

Az idő kimagasló eseménye akkortájt Hegar és Kaltenbach „Operative Gynaekologie“ című könyvének megjelenése volt, mely esemény széles a birodalomban a legélénkebb megbeszélés tárgyát képezte és a kezdeményezés szenzációjával járt, mert új alapokon

állott, új metódusokat tanított és sok minden, még tekintéllyel bíró, de avulásnak indult tanítást döntött halomra. E könyv pro et contra szokatlan mozgalmat keltett és alig: volt intézet, hol intenzívebb módon ne foglalkoztak volna tartalmával és szerzőivel egyaránt. Különösen Spiegelberg Boroszlóban lépett ez időben előtérbe és antagonistának mutatkozott Hegaral szemben. Az 1874/5. tanév téli félévében egy szemináriumot tartott, melyben a megboldogult Elischer Gyulával együtt vettünk részt. E szemináriumnak tárgya a gyermekágyi láz tana volt és ehhez a Hegar és Kaltenbach operatív gynaekológiájának megbeszélése csatlakozott. E tárgyalásnak lényege a gyermekágyi láz tanát illetőleg már előbb a Volkmann's Sammlung ki. Vorträge 3. számában volt közölve, az utóbbi pedig kidolgozva akkori segédjének, Landau-nak tollából az Archív für Gynaekologie 1875. évfolyamában jelent meg. Ez éles kritika csakhamar polémiát keltett, mely alkalom volt arra, hogy az akkori ellentétes felfogások legprononszirozottabb képviselői mérjék össze a tudományos vitatkozások kardját.

Freiburgba érkezésem; után csakhamar keresztülestem azon a nem sejtett vizgán, mit utóbb tanársegéd koromban oly sokszor érdeklél végigszemlélttem, tudniillik olyankor, amikor a hospitáns kért engedélyt a klinikán való foglalkozásra. Hegar szokása volt (és e metódus egészen jellemző az ő gondolkozására), hogy az újonnan jelentkezővel, előzékenység címén, vizsgálatot végeztet nőbetegeken, esetleg terhesen vagy szülőnőn, élesen megfigyelve, vájjon gyakorlott-e az illető a kezek dezinficiálásában, vájjon tudja-e, hogy miért kell ez óvatossággal élni, mert ha nem, — úgy csakhamar minden kétséget kizáró módon megérezte, hogy nem juthat be Hegar intimebb körébe.

A rokonszenves felvételt Freiburgban magam jórészt annak a körülménynek köszönhettem, hogy Semmelweis hónából jövék és Kézmárszky klinikájából magammal vittem a szülészeti vizsgálatban való jártasság mellett azt a szülészeti szellemet, melyet Kézmárszky Semmelweis nyomán meghonosított és példája által átültetett tanítványaiába, továbbá azért, mert az említett Spiegelberg-féle szemináriumból kifolyólag két aktuális kérdést, tudniillik a gyermekágyi láz vitás tanát Semmelweis értelmében és az Operative Gynsekologie-könyv vitájának egyéniségeit és lényegét közvetlenül és alaposan megismertem.

A freiburgi klinikai szülészeti osztályán és a nőgyógyászati műtétek alkalmával az előkészület kiadós részletét tette a környezetnek, helyiségeknek, használati tárgyaknak dezinficiálása után különösen a kezeknek preparálása klórvízben. Hegar mindig hangoztatta, hogy a sikernek jórésze a fertőtlenítés kellő gyakorlásában rejlik, és metódusának kiegészítő részlete volt, hogy az inficiált sebet vagy sebűrt műtét alatt még a hasürben is, úgymint az utókezelésben is, bőséges módon klórvízzel árasztotta el (Volkmann's Sammlung ki. Vorträge 109 (Gynaec. 36. füzet, 820. oldal).

Röviden szólva, a klinika működésében Semmelweis tanítását nemcsak a szülészetben, hanem a nőgyógyászatban is a Lister-féle eljárást jóval megelőző időben teljes mértékben érvényre juttatta.

Ily elvek alapján művelte Hegar a gynaekológiát és ez tette reá nézve lehetővé a sokban úttörő munkásságot.

Könnyen érthető, hogy azokat, kik Semmelweis metódusát a szülészetben és az operatív nőgyógyászatban már kiadós módon gyakorolták, a Lister fölfedezése kevésbé ragadta magával, hisz ők aszeptice operáltak már jó ideje és Lister antiszeptikus sebkezelésében csak módosítását látták annak, amit más alapokon már előbb is műveltek. Bízva eljárásukban e férfiak, már a Lister módszere előtt olyan dolgokra vállalkoztak, amelyek merészségnek, sőt nem egyszer túlmerészségnek látszhattak. Ilyen cselekedet volt különösen a fibromás méhnek kiirtása hasmetszés útján a hetvenes évek elején.

A mai kor fiatal orvosgenerációja alig is képzelheti el, hogy minő nagy cselekedet volt ez annak idején, amikor a hasüri sebészet még kezdetén állott, és pedig nem a könnyű lelkiismeret felelőtlensége mellett, hanem mikor a cselekedet nagyságának teljes tudatában, methodice hozzákészülve, a mütő, egész tudományos reputációjának latba vetésével járt el. Hegar ezen a téren érte el talán legnagyobb sikerét, mert az úgynevezett *extraperitonealis* csonk-kezelésével oly átmenetet alkotott a mütéti technikában, mely útját egyengette a később kifejlődött nagysikerű *intraperitonealis* kezelési módszernek, melynek kapcsán manapság e heroikus beavatkozást ép oly sikerrel végezzük, mint minden más aszeptikus mütétet.

Bízva aszeptisziében, új utakra is merészkedett, például a *castratio* kezdeményezésével nyomás vérzések miatt (Volkmann's Sammlung ki. Vorträge 136—138. Gynaecologie 42. szám), melynek eredményei annak idején igen sokat ígérően indultak meg, s ha az eljárás nem állandósult, ez onnan van, hogy Lister után új utakat tört magának a mütéti technika és a daganatos méh teljes kiirtása útján, kicsiny veszély árán, egy csapásra gyógyította meg a beteget, ki különben, tudniillik a *castratio* útján, csak lassan, az anticipált climax hosszas lepergése útján érthette el célját. Azonban, hogy az anticipált climax gondolata, nimt therapiás eszköz, milyen helyes volt, azt manapság láthatjuk csak igazán, amióta egy új gyógytónyező, tudniillik a sugaras kezelés, vértelen úton képesít ugyanannak a ténynek, az anticipált climaxnak elérésére. A nagy horderejű következtetésre vezető gondolattársulás egy szép példája csatlakozik Hegarnak *castratio*-tanához, melynek elmondása talán nem érdektelen, annál is inkább, mert a nőgyógyászat akkori fejlődésének egy momentuózus lépcsőfoka volt.

Abban az időben történt, amikor az első hysterotomiák végeztettek a klinikákon, amikor a mütét heroikus nagysága és igen nagy veszélye miatt az esetek még ritáásszámba mentek, hogy az évek óta csaknem csillapíthatatlan vérzésekben szenvedő, jódinjekciókkal és ergotinnal, meg tamponozással agyonkezelt nyomás beteg huzamosabb időre eltűnt a klinikai orvosok szeme elől. Egy szép napon a már-már halottnak tartott asszony a freiburgi Schlossberg sétányain, Hegar nem kis meglepetésére, feltűnő jó kinézésben került a szeme elé. A konvencionális üdvözlés és hogylét iránti kérdészködésre az egykori nagybeteg lakonikus válasza következőleg hangzott: „der Wechsel ist bei mir vorüber und seither bin ich geheilt.“ E szavak a további séta közben mechanikus módon peregtek tovább Hegar ajkain, amikor egy percben egy másik gondolat,

de most már kérdés alakjában, váltotta azt fel: „Könnte man das nicht machen?“ „Könnte man den Klimax nicht anticipiren?“ A kérdés feltevése után a felelet már önként adódott: „Jawohl, durch die Entfernung der O varien!“

E kérdésből és feleletből indult ki Hegar nagy tanulmánya: *Die Castration der Frauen*. (Volkmann's Sammlung ki. Vorträge 136—138. szám), melynek eredményei azóta számtalan változatban foglalkoztatták ta nőorvosi irodalmat és meglepő eredményeket érleltek; hogy mást ne említsek, gondoljunk csak az *osteomalacia* gyógyítására a castratio útján, melyet Fehling a körülmények kedvező találkozása mellett, baseli tanárkodása alatt fedezett föl; továbbá a vérző myomák és a metropathia haemorrhagica gyógyítására Röntgen-fénnyel, ami végre is nem más, mint anticipált climax, azaz vértelen castratio, tehát Hegar gondolatának ezerszeres megvalósítása, így vezetett a Semmelweis szellemében való gondolkozás és munkálkodás új felfedezésekhez és vállalkozásokhoz.

Kétségtelen, hogy Semmelweis tana sok mindennek volt megindítója nemcsak a szülészet és a nőgyógyászat, hanem a tudományok széles mezején általában, de hogy minő osztályrész jutott e fejleményekben a Lister, a Pasteur és Lemaire felfedezésének és minő rész az újabkori bűvárlat más téren való megismeréseinek, azt különválasztani lehetetlenségnek látszik. Hogy mégis jellemezzem a szaktudománynak epochalis haladását az átmenet ez idejében, amikor tudniillik már ellenségei is éltek Semmelweis tanításával, de amikor az még nem decomentáltatott mint sebkezelési metódus, legyen szabad egy s más legszembeötlőbb nőgyógyászati haladásra reámutatnom.

A nőorvoslás történetében mint egyik legszebb és legértékesebb siker van feljegyezve a *hólyag-hüvely sipoly* gyógyításának lehetősége, mint annak az időnek egyik legnagyobb vívmánya. E nagy vívmánynak dicsősége Marion Sims nevéhez fűződik és két princípiumon alapult, tudniillik a hüvelyboltozat feltárásának művészetén és a Semmelweis-féle aszepszisen.

Marion Sims véletlen fölfedezése és kanalas tükre (Meine Lebensgeschichte von M. Sims. Deutsch Dr. L. Weisz. Stuttgart. Enke. 1885. 150—154. oldal) lehetővé tette a hüvelyboltozat olyan feltárását, amelynek segítségével a legszubtilisebb plasztikus műtetet vagyunk képesek a hüvely boltozat magasságában elvégezni; a másik tényezőt, tudniillik Semmelweis aszepszisének jelentőségét azok, kik gyakorolták, még soká nem ismerték fel, így maga Sims sem és a sikert hihetetlen módon mindenféle más mellékkörülménynek írták javára. Így a kések és az ollók, meg a tűk és tűtartók legkülönbözőbb formái; a varróanyagok változatai: selyem, a fémsodronyok minden neme: ezüst, bronz, réz, vas; a Bozmann-féle ólomlapos rögzítés stb. mind divatjukat érték és lényegesnek látszottak, holott a siker egészen más helyen, tudniillik ott volt, hogy a Semmelweis által inaugurált dezinfekciót öntudatlanul gyakorolták több-kevesebb eredménnyel mindenütt. A hólyag-hüvely sipoly műtévése művészetté és specialitássá fejlődött ki abban az időben, úgy hogy a legjelesebbek ambicionálták a hírnevet e téren. Hogy mennyire volt ez így, egy kedélyes epizód demonstrálja Spiegelberg műtőterméből, hol a műtéti nehézségek

leküzdése közepette Spiegelberg ajkairól az önelégültséget kifejező e mondat szállt el: „Hja, es gibt eben nur zwei Fisteloperateure in Deutschland; der Andere wohnt in Heidelberg.“ Simon Gusztávot értve alatta, akit egyedül ismert el méltó riválisának e téren. Valljuk meg: művészet a sipoly-operálás napjainkban is, melyben a műtő kezűgyességét a legnagyobb siker koronázza, ha megtanulta Sims módjára feltárni és Semmelweis tanítása szerint aszeptice operálni és bír azon finom beidegzéssel, mely egy komplikált hólyag-hüvelysipoly-műtét végrehajtásánál szükséges.

*

Nem lehet céloom lépésről-lépésre követni a nőorvostan fejlődését a Semmelweis után következő átmenet idejében és nehéz volna megvonni az éles határt, hogy mikor lépett be mint új tényező a sebészetbe a Lister-féle eljárás. Hisz ismert dolog és fennebb már említtem, hogy a hetvenes évek végéig, tehát másfél évtizeden át Semmelweis halála után, minő ellentétes felfogások uralkodtak mellette és ellene, úgy hogy érvényesülése kétségtelenül csak a nyolcvanas évek elején vált általánossá és az eddig való nagy haladás egyedül Semmelweis tanának gyümölcse volt.

Semmelweis tanának hatása itthon, saját hazájában, halála után egyelőre nem érvényesülhetett. Az 1867. év előtt az abszolutizmus tartotta kezében a hatalmat és a helytartótanács korlátlanul intézte a felső oktatás ügyeit is. A forradalom utáni két évtizednek princípiumai érvényesültek a tanszékek betöltésénél is, amikor nem a tanszak érdeke, hanem a jelöltek politikai megbízhatósága volt elsőrendűleg irányadó a tanári kinevezésnél. Ámde valljuk meg, hogy még annak a rendszernek is voltak fényoldalai, hisz tudjuk, hogy maga a nagy Skoda sem lett volna soha a bécsi egyetem professzora, ha az akkori fakultás akarata szerint megy a dolog; hisz Skoda már hátat is fordított a tudománynak és rendőrorvosi állást vállalt a fővárosban, mert a tanártestület akkori vaskalapos vezetői megkeserítették életét és az abszolút kormányhatalom nyitotta meg számára előbb a prágai és utóbb a bécsi egyetemet a tanári kar nyílt ellenzésével szemben. (Schürer von Waldheim. id. hely 7. oldal.) Sajnos, minálunk a hatalom nem vett tudomást Semmelweis tanításáról és kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy a gyermekágyi láz prophylaxisa szempontjából minő állást képvisel Semmelweis utóda, és böles belátással farmakologust állított a szülészeti tanszékre.

Semmelweis tanítása szerencsére elég erős gyökeret vert már itthon avégből, hogy tovább éljen az utódok közt; így, szűk hatáskörben, egyelőre csak Fleischer főorvosban, 1869 óta a Rókus szülészeti osztályán, mint magántanár a szülészeti műtéttan kapcsán és korán elhalt segédjében, a derék Bruck Jakabban élt az tovább, ki úgy is mint Hirschler Ignác dr.-nak barátja, a Semmelweis-tradícióban élt és kitűnő tanulmányával Semmelweisről az orvosi könyvkiadótársulat 1885. évi ciklusában emléket állított magának a magyar orvosi irodalomban.

Semmelweis szelleme egyetemünkre tulajdonképpen akkor tért ismét vissza, amikor Kézmárszky 1873-ban, mint méltó utód, a katedrára lépett. Mi, Magyarország ma élő orvosi generációja,

kik a legifjabbakat leszámítva, mindnyájan Kézmárszky tanítványai vagyunk, tanúságot teszünk arról, hogy e kiváló férfiú, e nagylelkű orvos, e buzgó tanító, e véghetetlenül jószívű és önzetlen ember mily kifogyhatatlan odaadással, mily soha nem landadó buzgósággal tanított minket, hogy miként óvjuk meg a reánk bízott szülők életét és egészségét Semmelweis tanításának szellemében. Úgy hiszem, nincs ez országnak egyetlen ma élő orvosa sem, aki ne volna tisztában azzal, hogy mit kötött lelkünkre Semmelweis, és azzal, hogy mit tanított nekünk az ő szellemében Kézmárszky a szülészeti klinikán. De tanított ő még mást is, tanított észlelni, megfigyelni, becsületesen gondolkozni, tanított a szülés legnagyobb erényére: türelemmel várni, könnyelműen be nem avatkozni a szülés folyamatába és végül tanított irgalmasan együttérezni az anyával és újszülött gyermekével is. Szerencséje hazánknek, hogy amikor az eljövendő antiszeptikus sebkezelés még nem született meg, amikor Pasteur és Lister tana még nem harogta végig a világot, amikor a szülészet klórmentes aszepszise még küzdött az elfogultsággal, amikor a nagy átalakuláshoz a közfelfogás még csak érlelődött: Kézmárszky lett Semmelweis utóda, hogy fölvegye hazánkban a vezetés zászlaját, mely Semmelweis korai halála folytán gazdátlan maradt.

Kézmárszkyon kívül még két másik vezető orvosunk élt akkoriban Semmelweis aszepszisének gondolkozásában: a sebész Kovács József és Lumniczer Sándor. Kovács Józsefről tudjuk, hogy ő sohasem hódolt be Lister tanának és hókuszpókusznak tartotta a Lister-eljárás körülményességeit, de követelte és gyakorolta az abszolút tisztaságot Semmelweis hagyományában, persze a szónak csak polgári értelmében, de mégis olyan jelentékeny sikerrel a múltak sebészeihez arányítva, hogy nem érezte szükségét a Lister-féle nehézkes eljárásoknak, Úgy volt vele, mint Spencer Wells, mint Köberle és Keath, kik nem csináltak úgynevezett antiszeptiszt, de a végsőkig menő pedáns módon keresztülvitt tisztaság útján azelőtt hallatlan eredményeket értek el a hasúri műtétek terén. A másik Semmelweis szellemében sebészünk Lumniczer Sándor volt. Ez egész valójában európai ember, élénk összeköttetést tartott fenn a nyugati sebészvilág haladásával, az akkori szokásokat messze túlhaladó liberalitással, tudniillik az ifjú orvosi generáció révén, kik külföldi tanulmányútjukról hazatérve, osztályán szívesen látott beltagokul fogadtattak és módjukban volt átplántálni a künn észlelt és elsajátított legújabb haladásokat. Így nyert osztályán foglalkozást a korán elhalt, nagytehetségű Antal Géza (előbb Kovács József segédje), Puki Ákos, ki Listertől visszatérve, amúgy melegében hozta magával az angol sebész úttörő újításait, Haberern J. Pál, mint a hallei híres sebész Volkmann segédje, ki ott a Lister-sebkezelés legelső meglepő nagy eredményeit észlelhette, és több mások között én magam is. Mindnyájan hálával emlékezünk Lumniczer Sándorra, ki az új haladások iránt való nagy érdeklődése mellett oly önzetlen készséggel támogatta érvényesülésünket és nem kis mértékben úttörője volt annak a már általánossá vált gyakorlatnak, hogy fiatal szakembereink külföldi útjukról hazatérve, itthon az e célból szervezett állásokban gyakornoki, tanársegédi, adjunktusi és magántanári stb. minőségben érvényesíthetik szakismereteiket. Ma már természetesnek

tartja mindenki, hogy ily állások elég nagy számmal állanak az ifjúságnak rendelkezésére, kik alig is sejtik, hogy mily nagy küzdelmek árán jutottak viszonyaink odáig, ahol azok ma állanak, s hogy elődeik és ezek között Lumniczer Sándor mennyi kitartással, szívóssággal, egyéni tekintélyük és befolyásuk latbavetésével és az ifjú tag iránti meleg szeretettel fáradoztak a viszonyoknak ily átalakulásán, míg végre odajutottunk, hogy ma minden tehetség, ha egy kis szerencséje is van, megtalálhatja hivatási körét és érvényesülését.

Nálunk sincs különben, mint minden más körben, tudniillik, hogy a világ hihetetlen gyorsan felejt. Nagy igazságtalanságot követnénk el magunk is, ha e helyen nem hangoztatnánk, hogy kik voltak azok a férfiak, akiknek körében Semmelweis nagy küzdelmeinek idejében élt: Balassa, Markusovszky, Hirschler, Bókay, Jendrassik állottak hozzá legközelebb, de mindezen felsorolt legjobbainknál is többet, sokkal többet tett Semmelweis szellemének ébrentartására és ősiecs orvoskari viszonyainknak átalakítása és modernizálása érdekében az a férfiú, ki fakultásunknak jó szeleme volt a nemzet újraébredése idején: ... ez a férfiú, uraim, orvosegyesületünk tiszteleti tagja, Markusovszky Lajos volt.

A szobrász, amikor művében egy nagy szellemet az utókor elé állítva, annak egyéni nagyságát értékelni akarja, allegorice körébe állítja azokat a kortársakat, akikben jellemezni kívánja a hatást, melyet az illető szellemóriás kortársaira, nemzetének sorsára és történetére gyakorolt.

Az Erzsébet-téri emlék nemes férfialakja, könyvvel hóna alatt, önmagában, egy tudós férfi gondolatát keltené a szemlélőben, ki nagy hatással lehetett korára; de azt a gondolatot, hogy az anya a világ végezetéig — addig, míg a nő szülni fog — mindig hálával kell hogy Semmelweis szelleméhez föltekintsen, a művész saját imádott feleségében, csecsemőjével Farján, fejezte ki és a szemlélő ez alakban érti meg Semmelweis tanításának azt a részletét, mely minden embernek szívéhez szól. Ha a művész azt is ki akarta volna fejezni, hogy ki volt Semmelweis szellemének leg-hatékonyabb támasza, világraszóló küzdelmében kardhordozója, sokszor csüggedő lelkének megvigasztalója és már-már lankadó energiájának új ráébresztője: úgy Markusovszky Lajost kellett volna a piedesztálra állítsa, kinek vállain Semmelweisnek jobb keze nyugszik. Igen, uraim! ez így van; mert nagy kérdés, hogy Markusovszky morális hatása nélkül egyáltalán napvilágot látott volna-e Semmelweis epochális munkája 1861-ben, mert tudva van, hogy Bécsből való távozta után teljes tíz éven át apathiás hallgatásba merült, melyből csak környezetének — és különösen Markusovszkynak reáhatása folytán lépett ki ismét.

Semmelweis előtt a szülő-intézet végső és rettegett menedék-helye volt a társadalom azon kitalált leányainak, kik nehéz óráikban maguk és eljövendő gyermekük részére más hajlékot nem találtak. A halál angyala lesett ez intézetekben áldozataira; és a nép gyermeke tudta, ismerte a veszélyt, melynek elébe néz, amikor a küszöböt átlépte. Szörnyű hát csak elgondolni is, hogy milyen lelkiállapotban kereste föl a szerencsétlen az egyetlen menedékhelyet, mely nehéz órájában részére nyitva volt. Minő

más az asszony lelkiállapota, ha óráját közeledni érzi, ma. Gondoljuk meg, uraim, hogy ezen kézzel nem fogható, de lelkünkkel megérezhető áldás mit jelent az emberiségnek... Ezt a nagy átváltozást a lelkekben, ezt a minden anyai szívet eltöltő biztonságot, ezt a félelemnélküli hitet az anyaság szentségében és szépségében a világ minden asszonya öneki, Semmelweisnak köszöni. Hálával és tisztelettel hódolunk emlékednek, te nagy férfiú és áldjuk a sorsot, hogy téged nemzetünknek: nekünk magyaroknak adott.